

Bizans İmparatorları Tarafından Bulgar Hükümdarlarına Verilen Unvanlar

Öner Tolan¹

Özet

Bizans Devleti'nin Bulgarlar ile olan ilişkisi, Bulgarlar Karadeniz'in kuzeyinde buldukları dönemde iken, henüz Aşağı Tuna bölgesine gelmeden önce başlamıştır. Bulgarların Kuzey Balkanlara gelişinin ardından sınır komşusu olunması ile daha da yoğun temaslar sağlanmıştır. Ancak bu ilişki tarihsel süreç içerisinde inişli çıkışlı bir çizgi takip etmiştir. Bu bağlamda Bizans Devleti'nin Bulgarlara karşı tutumu ve diplomatik ilişkileri, siyasi gücü ile orantılı olarak dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bizans, güçlü olduğu dönemlerde rakibini yok etmeye yönelik bir tutum sergilerken zayıf olduğu dönemlerde diplomasiye başvurmak suretiyle uzlaşma yolları aramıştır. Bunu yaparken de sık sık, “barbar” olarak tanımladığı topluluklarla ilişkilerinde genel olarak başvurduğu, birtakım diplomatik yöntemler kullanmıştır. İşte bu yöntemlerden biri, ilgili toplulukların idarecilerine Bizans saray hiyerarşisi içerisinde yer alan unvanlardan birini vermek şeklinde ifadesini bulmaktadır. Bizans bu yolla, genelde rakibini kendisine karşı harekete geçmekten alıkoymayı veya bir başka rakibe karşı ittifak oluşturmayı amaçlamıştır. Temasta bulunduğu Bulgar hükümdarlarına da aynı amaçla birtakım unvanlar verme gereği duymuştur. Ancak bu unvanlar, verildiği zaman içinde bulunulan koşullara göre farklılıklar göstermekte ve farklı hiyerarşik seviyeleri ifade etmektedir. Bu çalışma Bizans İmparatorları'nın Bulgar idarecilerine verdikleri unvanları, bunların anlamlarını ve imparatorların bu uygulamadan beklentilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

1. Giriş

Bulgarların, oldukça tartışmalı olan Karadeniz'in ve Kafkasların kuzeyindeki varlığı, anlaşıldığı kadarıyla V. yüzyılda vuku bulan kavim hareketleri ve etnik kaynaşmalar neticesinde VI. yüzyılda iyice belirgin hale gelmiştir. İç Asya ve Orta Avrupa merkezli, Avar ve Göktürk gibi güçlerin bölgeye kadar uzanan

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, onertolan@gmail.com.tr,
Orcid: 0000-0002-9148-6944.

siyasi hakimiyet dönemlerinde bir süre sessiz kalan Bulgarlar, VII. yüzyılın otuzlu yıllarında siyasi açıdan yeniden aktif hale geldiler. Kubrat Han idaresinde kurulan devlet her ne kadar “büyük” sıfatıyla anılsa da neticede ömrü, kurucusunun hayatıyla sınırlı kalmış ve onun ölümünden sonra geride kalan beş oğlu kendilerine bağlı gruplarla birlikte farklı istikametlere dağılmışlardır. Dağılan gruplardan sadece ikisi teşkilatlı bir siyasi yapı kurmaya muvafak olacaktır. Bunlardan kronolojik olarak daha geç tarihli olan İdil Bulgar Devleti, uzak coğrafi konumu nedeniyle hem Bizans devleti ile temaslardan hem de Bizans kaynaklarının görüş alanından uzak kalmıştır. Öte yandan Kubrat Han’ın üçüncü oğlu Asparuh liderliğinde Aşağı Tuna bölgesine gelen ve burada tarihlerinin belli bir döneminde kimlik değiştirmekle birlikte üç yüz yıldan fazla bir süre hakimiyet kuran Bulgarlar, Tuna Bulgar Devleti olarak sınır komşuluğu nedeniyle Bizans ile daha yoğun bir ilişki içerisinde olmuşlardır.

Asparuh ve Tervel Han dönemlerinde Bizans karşısında güçlü bir mukavemet göstererek kendilerini bağımsız bir devlet olarak kabul ettiren Bulgarlar, VIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra hanedan değişimlerinin yaşandığı şiddetli iç karışıklıklar içerisine girdiler. Bu dönemde Bizans devletinin, İmparator V. Konstantinos’un (741-775) şahsında Bulgarları ortadan kaldırmaya yönelik yoğun çabaları başarıya ulaşmadı. Kardam Han (777-802) döneminden itibaren toparlanma sürecine giren devlet Kurum (802-814) ve Omurtag Han (814-832) dönemlerinde Bizans karşısında oldukça güçlü bir konuma ulaştı. Bu tarihlerde Bulgar toplumunda artık Slavlaşma ve Hıristiyanlaşmanın etkileri görülmeye başlar. Bu sorunun gölgesinde geçen Malamir (831-836) ve Presyam (836-852) dönemlerinin ardından Boris Han’ın (852-889) yeni dini kabul etmesiyle Hıristiyanlaşma süreci tamamlanmıştır. Bu durum başta Bizans ile olan ilişkilere olumlu yansımış olsa da iki devlet arasındaki en uzun ve şiddetli savaşlar onun oğlu Symeon (893-927) döneminde yaşanmıştır. Aynı zamanda devleti ciddi oranda yıpratılan bu mücadelenin ardından Petro (927-969) zamanında devlet çöküş dönemine girmiştir².

Bizans Devleti’nin Bulgarlar ile olan ilişkisi, Bulgarlar Karadeniz’in kuzeyinde buldukları dönemde iken, henüz Aşağı Tuna bölgesine gelme-

2 Bulgar tarihi için genel olarak bkz. Steven Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, G. Bell&Sons Ltd, London, 1930; Géza Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, çev. Heyet, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999; Akdes Nimet Kurat, “Bulgaristan”, *LA*, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 796-801; John V. A. Fine, *The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1983; İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985; Ayşe Kayapınar, “Tuna Bulgar Devleti (579-1018)”, *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 630-640; Osman Karatay, “Tuna Bulgarları”, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Ed. Osman Karatay-Serkan Acar, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 273-294.

den önce başlamıştır. Bulgarların Kuzey Balkanlara gelişinin ardından sınır komşusu olunması ile daha da yoğun temaslar sağlanmıştır. Ancak bu ilişki tarihsel süreç içerisinde inişli çıkışlı bir çizgi takip etmiştir. Bu bağlamda Bizans Devleti'nin Bulgarlara karşı tutumu ve diplomatik ilişkileri, siyasi gücü ile orantılı olarak dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bizans, güçlü olduğu dönemlerde rakibini yok etmeye yönelik bir tutum sergilerken zayıf olduğu dönemlerde diplomasiye başvurmak suretiyle uzlaşma yolları aramıştır. Bunu yaparken de sık sık, “barbar” olarak tanımladığı topluluklarla ilişkilerinde genel olarak başvurduğu, birtakım diplomatik yöntemler kullanmıştır. İşte bu yöntemlerden biri, ilgili toplulukların idarecilerine Bizans saray hiyerarşisi içerisinde yer alan unvanlardan birini vermek şeklinde ifadesini bulmaktadır³. Bizans bu yolla, genelde rakibini kendisine karşı harekete geçmekten alıkoymayı veya bir başka rakibe karşı ittifak oluşturmayı amaçlamıştır. Temasta bulunduğu Bulgar hükümdarlarına da aynı amaçla birtakım unvanlar verme gereği duymuştur. Ancak bu unvanlar, verildiği zaman içinde bulunan koşullara göre farklılıklar göstermekte ve farklı hiyerarşik seviyeleri ifade etmektedir. Bu çalışma Bizans İmparatorları'nın Bulgar idarecilerine verdikleri unvanları, bunların anlamlarını ve imparatorların bu uygulamadan beklentilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

2. Kubrat Han ve *Patrikios* Unvanı

Bizans İmparatoru'ndan unvan alan ilk Bulgar idarecisi olarak Büyük Bulgar Devleti'nin kurucusu olan Kubrat Han'ı görüyoruz. Ancak ondan öncesi için Organa ile ilgili karışık bir durum söz konusudur. Patrik Nikephoros'un verdiği bilgiye göre: “*Aşağı yukarı aynı sıralarda, Organas'ın yeğeni ve Onogunduruların reisi Koubratos, Avarların Kağanı'na karşı ayaklandı ve onlardan aldığı orduyu suisimal ettikten sonra onları topraklarından kovdu. Herakleios'a bir elçi gönderdi ve hayatlarının sonuna kadar uyacakları bir barış antlaşması imzaladı. (Herakleios) ona hediyeler gönderdi ve onu patrikios unvanıyla onurlandırdı.*”⁴ Bu bilgidен, Kubrat'ın Avarlara karşı isyana başladığı ve muhtemelen destek sağlamak amacıyla Bizans İmparatoru'na elçi gönderdiği anlaşılmaktadır. Han'ın doğrudan Bizans'a dönmesi boşuna değildi. Zira Organa gibi Kubrat da Bizans sarayı tarafından daha önceden tanınan kişilerdi. Burada verdiği bilgidен birkaç sayfa öncesinde aynı Patrik Nikephoros, baş-

3 Dimitri Obolensky, “The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy”, aynı yazarın *Byzantium and the Slavs: collected Studies* adlı çalışması içinde, Variorum Reprints, London, 1971, s. 14.

4 Nikephoros Patriarch of Constantinople, *Short History*, Text, Translation, and Commentary by Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Washington DC, 1990, 22, s. 70/71 (ilgili kaynağın çevirisi bir sayfada ana metin, karşı sayfada çevirisi olacak şekilde dizildiğinden, sayfa 70 Grekçe metnin, s. 71 İngilizce çevirinin sayfasını göstermektedir).

kente gelip vaftiz olan ve unvan alan Hun asilzadelerinden bahsetmektedir: “Bir süre sonra Hun⁵ milletinin reisi, soyluları ve muhafızları eşliğinde Bizans’a geldi ve İmparator’dan Hristiyan (inancına) kabul edilmesini istedi. İkincisi onu memnuniyetle karşıladı: Romalı soylular, Hun soylularının vaftiz babaları oldular ve birincilerin eşleri, ikincilerin eşlerine (aynısını yaptı). İlahi konularda bu şekilde kabul olunduktan sonra, (İmparator) onlara emperyal armağanlar ve onurlar sundu: çünkü reislerini patrikios rütbesiyle onurlandırdı ve böylece onu nezaketle Hunların ülkesine gönderdi.”⁶ Yakın dönem tarihçileri burada bahsedilen hadiseyi Nikiu Piskoposu Ioannes’te geçen bir başka kayıtla birleştirerek bahsi geçen kişilerin Kubrat ve beraberindekiler olduğunu iddia etmektedirler. Çünkü Nikiu Piskoposu Kubrat Han için Bizans başkentine gelişinden ve Hıristiyan oluşundan bahsetmektedir. O, İmparator Herakleios’un ölümünün ardından çıkan taht kavgalarını anlatırken: “Bizanslılar bu haberi duyunca şöyle dediler: ‘Bu proje, Konstantinopolis şehrinde vaftiz edilen, çocukluğunda Hıristiyan cemaatine kabul edilen ve imparatorluk sarayında büyüyen Organa’nın yeğeni Hunların reisi Kubratos’la ilgilidir’.”⁷ şeklinde bir bilgi vermektedir. Ancak bahsi geçen kaynaklarda aktarılan bilgilerin tarihlendirilmesi ve kişilerin tespiti oldukça karışık bir durum ortaya çıkarmaktadır. Şimdi bu konuya daha yakından bakalım.

1880 yılında Nikephoros’un eserinin bir edisyonunu yapan Carl de Boor’un kenar notuna istinaden⁸ Hun Beyi ve mahiyetinin başkente gelip Hıristiyan oluşu hadisesinin 619 yılında vuku bulduğu genel kabul görmüştür. Kubrat’ın Avarlara karşı isyanı hadisesi ise, 626 yılındaki İstanbul kuşatmasında Avarların uğradığı başarısızlığın ardından yaşanan güç kaybı öncesinde onlara karşı böyle bir isyana girişilmesinin mümkün olamayacağı varsayımı üzerinden, 626 tarihinden sonraya, genelde 630 yılı civarına tarihlenmektedir⁹. Bununla birlikte Runciman, Nikephoros’un her iki kaydının da aynı olaydan bahsettiğini ve hatta Nikiu piskoposunun da aynı ziyaretten bahisle Kubrat hakkında farklı bir bilgi aktardığını söylemektedir¹⁰. Esasen bir kişiye iki farklı tarihte aynı unvan verilemeyeceğinden, tarihler farklı olarak kabul edildiği takdirde, unvan verilen kişilerin farklı kişiler olması gerekir. Yani

5 Nikephoros Hun ve Bulgar kelimelerini zaman zaman birbirinin yerine kullanmaktadır. Bkz. Nikephoros, *Short History*, 35, 76, s. 86/87, 148/149.

6 Nikephoros, *Short History*, 9, s. 48/49-50/51.

7 *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, Translated from Zotenberg’s Ethiopic Text by R. H. Charles, Williams & Norgate, Oxford, 1916, 120.47, s. 197.

8 Bkz. eserin Mango çevirisindeki ilgili bölüme dair notlar s. 178.

9 M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi, Türkler, Yahudiler, Ruslar*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008, s. 214; András Róna-Tas, “Where Was Khuvrat’s Bulgharia?”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 53, No. 1/2 (2000), s. 6, 15; Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 78.

10 Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 14.

Avarlara isyan sonrası unvan verilen kişinin Kubrat olduğu bilindiğinden, daha önce bu unvanı alan kişinin farklı bir idareci olması iktiza etmektedir. Marquart'a göre bu kişi Kubrat'ın dayısı Organa idi¹¹. Kimliği çok tartışmalı olan Organa, Gumilev ve Kollautz gibi bilim adamları tarafından Batı Göktürklerine bağlı hanedandan bir uç beyi olarak Çin kaynaklarında geçen Mo-ho-t'u ile özdeşleştirilmektedir¹². Mezkûr Organa'nın, bağlı olduğu kağanlığa karşı girişeceği mücadele kapsamında 619'da İstanbul'a gelip destek aramış olması muhtemeldir¹³. Bununla ilgili olarak, Azak Denizi'nin kuzeydoğusunda Ukrayna'nın Malaja Pereshchepina köyünde, yedinci yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen zengin bir mezarda bulunan üç adet altın mühür yüzükten birinin üzerindeki yazıt için BAT OPXA(N)OY ΠATPIKOY (*bat orkhanou patrikou*) şeklinde bir okuma teşebbüsünde bulunulmuş ise de bu okuma bilim aleminde pek kabul görmemiştir¹⁴. Diğer iki yüzüğün üzerinde ise açıkça XOYBPA(T)OY ve XOYBPATOY Π(ATPI)K(IOY) (*Khoubratou, Khoubratou Patrikiou*) ifadeleri bulunmaktadır¹⁵. Dolayısıyla 619 yılında Organa'nın, 630 yılı civarında ise Kubrat'ın Bizans imparatorundan *patrikios* unvanı aldığını söyleyebiliriz.

Bulgar idarecilerine verilen bu *patrikios* (πατρίκιος) unvanı ne ifade ediyordu? Etimolojik olarak Eski Roma'da bir sosyal tabakayı ifade eden *patricius* ismi ile alakalı gibi görünen *partikios* unvanı, Bizans Devleti'nde yüksek derecede bir asalet unvanı olarak kullanılmaktaydı. Muhtemelen herhangi bir idari fonksiyonu olmayan bir saygı ifadesi olarak I. Konstantinos döneminde kullanılmaya başlanmıştır¹⁶. Roma'dan miras kalan çoğu unvan gibi, *patrikios* unvanı da farklı dönemlerde farklı anlamlar ihtiva etmiştir. İlgilendiğimiz dönemde, “*asil köken*” ve “*yüksek otorite çevreleriyle yakın ilişki*” ifade eden bir unvana denk gelmekteydi¹⁷.

11 Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 212.

12 Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Çorum, 2006, s. 287.

13 Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 217-220; Georgi Atanasov, *Pürvoströitelite Na Bülğarskata Dürzhanmost (619–721) Organa, Kubrat, Asparukh, Tervel*, Izdatelstvo Iztok-Zapad, Sofya, 2015 (İngilizce özet kısım: *The Founding Fathers of Bulgaria (619–721) Organa, Kubrat, Asparukh, Tervel*, s. 357-391 çev. Deyana Peneva), s. 358-361.

14 Róna-Tás, “Where Was Khuvrat's Bulgharia?”, s. 5-6; Atanasov, *The Founding Fathers of Bulgaria*, s. 359.

15 Kiril Petkov, *Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Centuries: The Records of a Bygone Culture*, (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, v. 5.), Brill, Leiden-Boston 2008, s. 1; Róna-Tás, “Where Was Khuvrat's Bulgharia?”, s. 5.

16 A. Kazhdan, “Patrikios”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, Oxford University Press, New York, 1991, s. 1600.

17 Veselina Vachovka, “Danube Bulgaria and Khazaria as Parts of The Byzantine *Oikoumene*”, *The Other Europe in the Middle Ages Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, Edited by Florin Curta, Brill, Leiden-Boston, 2008, s. 344.

Bizans'ta 680'lere kadar *patrikios* unvanı sahipleri konsüllerden sonra ikinci sırada yer alıyordu ve her ikisi de gerçek bir resmi sorumluluk taşımayan fahri unvanlar olmasına rağmen, kurşun mühürlerin kanıtlarından bilinen *patrikios* unvanlı kişilerin çoğu aynı zamanda yedinci yüzyıl imparatorluğunun yönetiminde önemli kişilerdi¹⁸. Dolayısıyla verilen unvan önemli bir unvandı ve bahsi geçen Türk hükümdarlarının Bizans tarafından ne derece önemsendiğinin birer göstergesiydi.

Bu unvanla bağlantılı bir diğer husus, unvan verilen kişilerde Hıristiyan olma şartı aranması meselesidir. Çünkü Geç Roma ve Erken Bizans döneminde, pagan bir idareciye *patrikios* ya da başka herhangi bir unvanın verildiğine dair hiçbir örnek yoktur¹⁹. Yukarıda alıntılanan kayıtlarda her iki idarecinin de Hıristiyanlığı kabul ettiği net bir biçimde ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu idarecilerin geri döndükten sonraki durumlarının ne olduğu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. İdareciler müstesna, Bulgar halkının Boris Han dönemine kadar Hıristiyan olmadığını biliyoruz. Hatta Omurtag ve Malamir Han dönemlerinde Hıristiyanlıkla mücadele bile edilmişti²⁰. Aksine idarecilerin din değiştirmesi için elimizde olumsuz bir örnek dahi mevcuttur. 528 yılında Bizans başkentine gelip vaftiz olan Basphoros Hunlarının Gordas adlı lideri geri döndükten sonra idareci olarak kabul görmemiş ve din değiştirdiği gerekçesiyle Hunlar tarafından öldürülerek yerine kardeşi geçirilmişti²¹. Yani yöneticinin din değiştirmiş olması halkın da din değiştirdiği anlamına gelmemektedir. Hatta aşağıda Tervel Han örneğinde görüleceği üzere yöneticinin de bu konuda ne kadar samimi olduğu şüphelidir. Dolayısıyla din değiştirme hadisesi, kaynaklardaki kesin ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla vuku bulmakla birlikte büyük ihtimale bahsi geçen idarecilerin şahsına münhasır kalmış ve belki bunlar dahi geri ülkelerine döner dönmez tekrar eski inançlarına avdet etmişleridir.

Bu unvan verme hadisesinin tam olarak anlaşılması için geriye bir tek soru kalıyor: Bizans bu idarecileri neden önemsiyor ve unvan verme gereği duyuyordu? Esasen iki idarecinin ağırlanmasının ve hediye ve unvanla taltif edilmelerinin arka planındaki hadiseler kaynakların yetersizliği nedeniyle oldukça muğlaktır. Talebin kimden geldiği konusu karanlıkta kalmakla bir-

18 Florin Curta, "Qagan, Khan or King? Power in Early Medieval Bulgaria (Seventh to Ninth Century)", *Viator*, Vol. XXXVII (2006), s. 5.

19 Atanasov, *The Founding Fathers of Bulgaria*, s. 359.

20 Ali Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 13 (Bahar 2007), s. 36 dn. 5, 37.

21 Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Translated with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott, with the assistance of Geoffrey Greatrex, Oxford University Press, Oxford, 1997, AM 6020, s. 267.

likte hadisenin dönemin siyasi koşulları ile alakalı olduğu açıktır. Yukarıda da vurgulandığı üzere zikri geçen idareciler bağlı buldukları Göktürlere ve Avarlara karşı bağımsızlık mücadelesi içerisinde idiler. Bunun için Bizans gibi bir otoritenin desteği oldukça önemli idi. Dolayısıyla merkezi otoriteye karşı girişecekleri başkaldırıda Bizans Devleti'nden destek almaya çalışmaları son derece normaldi. Ancak diğer taraftan Bizans açısından da eğer ilk unvan verilen 619 tarihi dikkate alınır, devam eden Sasani savaşları ve hala varlığını hissettiren Avar tehlikesine ve dahi bu ikisinin birbiri ile yapacağı ittifaka karşı Kuzey Karadeniz'de yeni müttefikler bulmak oldukça büyük önem arz ediyordu²². Çünkü daha sonraları Büyük Bulgar Devleti'nin de üzerinde kurulduğu coğrafya, yani Aşağı İdil ve Azak Denizi çevresindeki bölge Asya'dan batıya Kuzey Karadeniz üzerinden Tuna'ya uzanan step koridoru üzerinde stratejik bir konumdaydı ve Tuna'ya doğru ilerleyen göçebe işgalcilere kolay geçiş sağlıyordu. Bizans idarecileri, bu bölgede yaşayan halkların, eğer İmparatorluğa dost ve yeterince güçlü olurlarsa bu geçiş yolunun doğu ucunu koruyabileceklerinin ve dolayısıyla da Tuna sınırlarının güvenliğine katkı sağlayacaklarının farkına varmışlardı²³. Bu noktadan bakınca Bizans açısından unvan verme hadisesinin diplomatik bir araç olarak kullanılıp siyasi çıkar vasıtası haline getirildiğini söyleyebiliriz. Burada dikkat çekmek istediğimiz asıl önemli husus ise şudur: Bizans kaynaklarının olayları anlatış biçimine bakılırsa görünüşte Bulgarların Bizans'tan destek aradığı gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak görüldüğü üzere Sasaniler ve Avarlar gibi iki büyük tehlike karşısında bulunduğundan dolayı asıl desteğe ihtiyacı olan taraf Bizans'tır. Eğer Herakleios'un saltanatının başlarındaki, 613 yılında başlayan Dimaşk, Tarsus, Kudüs gibi büyük şehirlerin ve Mısır'ın elden çıktığı Sasani işgalleri hatırlanırsa ve yine aynı süreç devam ederken 617 yılında İmparator'a suikast düzenleyecek seviyeye gelen Avar saldırıları dikkate alınır, 619 gibi bir tarihte Bosphoros Hunlarının liderine başkentte unvan verme gereği duyulmasının nedeni daha iyi anlaşılır. Netice itibarıyla asıl dış destek arayışında olan Bizans'ın, diplomatik yollar kullanarak kuzeyde yeni müttefikler edinme çabası içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Organa ve Kubrat'a verilen unvanları bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Bahsi geçen hadiseler sonrasında Kubrat Han, Büyük Bulgar Devleti'ni kurmaya muvaffak olmuştu. Kuruluş süreci ve coğrafi konumu tartışmalı olan bu devlet kısa ömürlü olmuş ve onun ölümüyle dağılmıştır. Theophanes ve Nikephorous'un kayıtlarından bu dağılışı hadisesi nispeten daha ayrıntılı

22 Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, s. 287; István Zimonyi, "Bulgarlar ve Ogurlar", *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 611; Curta, "Qagan, Khan or King?", s. 6; Atanasov, *The Founding Fathers of Bulgaria*, s. 358.

23 Obolensky, "The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy", s. 4.

olarak bilinmektedir. Kubrat'ın, farklı yönere dağılan beş oğlundan üçüncüsü olan Asparuh Han Aşağı Tuna bölgesine gelmiş, üzerine gelen Bizans ordusunu mağlup etmiş, İmparator'la 681 yılında bir anlaşma imzalamış ve Tuna Bulgar Devleti dediğimiz devleti kurmaya muvaffak olmuştur. Ardından bir Bizans saldırısını daha başarıyla savuşturan Asparuh Han dönemi hakkındaki bilgilerimiz oldukça yetersizdir²⁴. Kaynaklarda kendisine herhangi bir unvan verildiği hakkında bir bilgi yoktur. Zaten sınırlı da olsa dönemi hakkında elimizdeki bilgiler Bizans ile ilişkilerin pek de unvan vermeye müsait ilişkiler olmadığını göstermektedir. 701 yılında yerine Tervel Han geçmiştir.

3. Tervel Han ve *Caesar* Unvanı

Kaynaklarda Tervel Han'dan ilk bahis, devrik Bizans İmparatoru II. Justinianos'a (685-695, 705-711) yardım vesilesiyle geçmektedir. Kendisine o zamana kadar yabancı bir idareciye ilk defa verilecek olan en önemli unvanlardan birini almasına vesile olacak bu yardım sayesinde İmparator tahtı tekrar elde etmeyi başarmıştır. Yine dönemin iki ana kaynağı Theophanes ve Nikephoros'ta anlatılanlara göre özetle, tahttan indirildikten sonra burnu kesilerek Kherson'a sürgüne gönderilen II. Justinianos hayatının tehlikede olduğunu anlayınca Hazar Kağanı'na sığınmış, hatta onun kız kardeşiyle evlenmiş ancak ona da güvenmeyip oradan kaçarak Karadeniz'in batı sahillerine ulaşmayı başarmıştı. Burada Tervel Han ile temasa geçerek ondan yardım aldı ve bu yardım sayesinde başkent İstanbul'a girmeyi başararak tahtını tekrar ele geçirdi. Kaynaklarımızın anlatımı bu noktadan sonra farklılaşmaktadır. Theophanes Confessor, sadece hediyeler takdim edilerek Tervel'in barış içinde uğurlandığını bildirmektedir²⁵. Nikephoros ise "*Blachernai duvarının dışında kamp kuran Bulgar şefi Terbelis'e pek çok iyilik gösterdi ve sonunda onu çağırды, ona imparatorluk pelerini giydirdi ve onu Caesar ilan etti. Onu yanına oturttu ve halka topluca biat etmelerini emretti ve birçok hediye yağmuruna tuttuktan sonra evine gönderdi.*"²⁶ diyerek durumu daha detaylı şekilde aktarmaktadır. Tervel'e *caesar* unvanı verildiğine dair sadece Nikephoros'ta bilgi vardır. Ancak üzerinde "*Tanrı Annesi Caesar Tervel'e Yardım Et*" yazan bir kurşun mühür de bulunmuştur²⁷. Dolayısıyla Tervel Han'a bahsi geçen unvanın verildiği kesindir. Ostrogorsky'nin ifadesiyle Tervel'e verilen unvan eski önemini kaybetmekle birlikte imparator unvanından sonra Bizans'ın en

24 Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 25-30; Osman Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2 (Kış 2010), s. 4-7.

25 Theophanes Confessor, AM 6196-6198, s. 520-523.

26 Nikephoros, *Short History*, 42, s. 100/101-104/105.

27 Petkov, *Voices of Medieval Bulgaria*, s. 2.

büyük şeref unvanı olmaya devam ediyordu ve ilk defa bir yabancı hükümdara veriliyordu²⁸. Ancak bu unvanın önemi Ostrogorsky'nin belirttiğinden çok daha fazlasını ifade ediyor olsa gerektir. Bir kere *caesar* unvanı *patrikios* unvanından çok farklı ve çok daha üst bir makamı sembolize etmektedir. *Caesar* (καῖσαρ) önceleri imparatorlara verilen, daha sonra Diocletianus döneminde *augustus*un altında konumlanan ve imparator olacıklara verilen bir unvandır. XI. yüzyıla kadar, birkaç istisna dışında, imparator çocukları için kullanılan en üst unvan olarak kalmıştır²⁹. İşte Tervel bu istisnalardan biriydi. Açıkçası İmparator, Tervel Han'ı *caesar* ilan etmekle onu Bizans tahtının varisi yapmış oluyordu. Zaten daha önce yardım talebinde bulunurken kızını Tervel ile evlendireceği sözünü de vermişti³⁰. Bu da yine damat olma sıfatıyla Tervel'e bir nevi tahta geçme hakkı veriyordu.

Aynı konuya dikkat çeken Veselina Vachovka, Justinianos'un Bulgar Hanı'na *caesar* unvanı vererek, kendi safında onu tahta oturtarak, "*eflatun imparatorluk pelerinini*" omuzlarına atarak ve "*halka müştereken biat etmelerini*" emrederek, Tervel'e, belirli koşullar altında, başkentteki taht üzerinde meşru hak iddia etme imkânı verdiğini açıkça ifade etmektedir. Söz konusu unvan onursal bir unvan değil, resmi bir kamu göreviydi. En azından II. Justinianos durumu böyle görüyordu. Çünkü kısa sürede yaptığı hatanın farkına varmış ve sadece kızı için verdiği evlilik sözünü bozmakla kalmamış aynı zamanda Bulgarlarla barışı bozmakta ve Hazar eşinden olma küçük oğlunu "*augusti*" ilan ederek Bizans tahtını sağlama almakta da acele etmişti³¹.

Görüldüğü üzere verilen unvan çok şey ifade etmekteydi. Peki Bizans açısından bu şekilde algılanan unvan Tervel için ne ifade ediyordu? Şunu baştan ifade edelim ki mevcut göstergeler aynı şeyi ifade etmediğini göstermektedir. Muhtemelen Bizans protokol hiyerarşisi ve saray gelenekleri hakkında fazla bilgi sahibi olmayan Tervel Han için bu unvan, kendi ülkesinde prestijini arttıracak bir sembol ve Bizans'ın kendi gücünü takdir ettiğinin bir göstergesi olarak algılanmış olmalıdır³². Nitekim aşağıda değinileceği üzere 708 yılında İmparator'un yeni bir saldırısına uğramış olan Tervel, 711 yılında aynı İmparator'a, tekrar yardım istediğinde olumlu cevap verme konusunda

28 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 133.

29 A. Kazhdan, "Caesar", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 363.

30 Nikephoros, *Short History*, 42, s. 102/103.

31 Vachovka, "Danube Bulgaria and Khazaria", s. 345-346.

32 Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 31; Kafesoğlu'na göre bunun bir nezaket gösterisinden ibaret olduğu açıktır, Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, s. 22, dn 46. Karatay'a göre ise Bizanslılar kendilerini tatminden öte bir anlam içermeyecek böyle bir yola tevessül etmemiş olmalıydılar. bkz. Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı", s. 9.

tereddüt etmemiştir. Yaptığı yardım işe yaramayıp İmparator hayatını kaybedince de mesela, *caesar* sıfatıyla ortaya çıkıp taht iddiasında bulunmamıştır. O sırada Bizans topraklarını yaptığı saldırıyı da devrik İmparator'un intikamcısı olarak veya vergi ödenmediği için yapmıştır. Daha sonraları ise yine devrik imparatorlardan birine tahta geçmesi için yardım dahi etmiştir. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Tervel kendisini pek de Bizans tahtının varisi olarak görmemektedir. Tervel'den sonraki idarecilerin de bu unvanı tevâris ettirdiklerine veya ona tevessül ettiklerine dair herhangi bir bilgi yoktur.

Diğer taraftan, Tervel Han kendini *caesar* olarak görmüyorsa kendi adına yapılmış olan kurşun mühürde neden bu unvanı kullanma gereği duymuş olabilir? Bu durum belki başka türlü bir izah gerektirmektedir. Öncelikle *caesar* unvanını aldıktan sonra Tervel Han tarafından yazdırılmış olan Madara kaya kitabesinde Tervel Han kendini *caesar* unvanıyla değil de *arkhon* (ἄρχων)³³ unvanıyla nitelemektedir. Ayrıca diğer Bulgar hükümdarları da *arkhon* unvanıyla kaydedilmiştir³⁴. Dolayısıyla Tervel'in isminin geçtiği her yerde *caesar* unvanını kullanmadığını söyleyebiliriz. Kurşun mühür üzerindeki *caesar* ifadesine gelince, Curta'nın da dikkat çektiği üzere mührün kullanıldığı bağlama ve hedef kitlesine dikkat etmek önemlidir. Tervel'in mührü çok büyük bir ihtimalle, muhatabı Grekçe okuyan biri olan ve Bulgar ülkesi dışına gönderilen mektuplar üzerinde kullanılacaktır. Çünkü Kutsal Bakire'ye dua ve beraberindeki yazıtta belirtilen *caesar* unvanı yalnızca Bizans nazarında bir anlam ifade edebilirdi³⁵. Bununla birlikte Türk kültür tarihi açısından bozkır geleneklerinde hükümdarlık sembolü olarak taç, asa, yüzük gibi unsurların pek kullanılmadığını da biliyoruz. Yani esasen yüzük ve mühür gibi materyaller Han'ın kendisi ve halkı için pek fazla bir anlam ifade etmiyordu.

Öte yandan bu konuda, verilen unvanın Bizans İmparatoru'na bir tür bağımlılık ifade ettiği yönünde gerçekçi olmayan yorumlar da mevcuttur. Buna göre Tervel Han Bizans vasalı ve Bulgar ülkesinde İmparator'un bir tür valisi gibi algılanmaktadır³⁶. Oysa 705 yılından sonraki hadiselerle kısa bir göz gezdirmek durumu anlamak için yeterlidir. II. Justinianos 708 yılında Bulgarlarla barışı bozarak büyük bir ordu hazırlayıp karadan ve denizden

33 *Arkhn* (ἄρχων) unvanı, Bizans Devleti'nde belli bölgelere gönderilen en üst düzey idarecileri tanımlamanın yanında bağımsız hükümdarlar için de kullanılıyordu. Bkz. A. Kazhdan, "Archon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 160.

34 Çeviriler için bkz. V. Besheleviev, "Les inscriptions du relief de Madara (nouvelle lecture, complements et interpretation)", *Byzantinoslavica*, 16 (1955), s. 212-254; Ali Ahmetbeyoğlu, "Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 35 (1994), s. 35-54.

35 Curta, "Qagan, Khan or King?", s. 13.

36 Louis Bazin, *Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri*, çev. Vedat Köken, TDK Yayınları, Ankara, 2011, s. 479; Curta, *Southeastern Europe*, s. 82-83.

Anchialos'a kadar ilerlemişti. Askerlerin ihtiyatsız şekilde ovaya dağılıp hayvanlarını otlattığı sırada Bulgarlar aniden saldırıp birçoğunu öldürdüler ve çok sayıda esir aldılar. Zor durumda kalan İmparator ancak kaleye sığınarak kurtulabildi. Üç gün kalede kuşatma altında kalan İmparator bir gece kaçmayı başararak gemiyle başkente dönebildi. 711 yılında ise İmparator'un Kherson şehrini cezalandırmak için gönderdiği ordu, orada işler tersine dönmünce kendine karşı harekete geçmişti. Zor durumda kalan İmparator II. Justinianos, tekrar Tervel Han'dan yardım istedi. Han'ın gönderdiği üç bin kişilik askeri desteğe rağmen İmparator isyancılar karşısında başarılı olamadı ve tahtıyla birlikte hayatını da kaybetti³⁷. Bu siyasi hadiseler bağlamında, İmparator'un ordu hazırlayıp sefere çıkması tabi-metbu ilişkisi çerçevesinde açıklanabilecek bir durum değildir. Yine İmparator vasalı olan birinden yardım istemez. Vasal hükümdar asker göndermekle yükümlüdür. Oysa Patrik Nikephoros'un metni açıkça İmparator'un yardım talep ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla verilen unvan sayesinde Bulgarların Bizans'a tabi olduğunu iddia etmek pek de gerçekçi görünmemektedir.

Tervel Han'ın unvanına ilişkin üzerinde durulması gereken bir diğer husus Tervel'in Hıristiyanlığı kabul edip etmediği meselesidir. Yukarıda zikredildiği üzere kendisine ait kurşun mühür üzerinde açıkça "*Tanrı Annesi Caesar Tervel'e Yardım Et*" ifadesi bulunmaktadır. Yine bununla bağlantılı bir diğer soru: *Caesar* gibi önemli bir unvanın Hıristiyan olmayan bir hükümdara verilmesi mümkün müdür? M. Whittow, Tervel'in vaftiz olduğuna dair hiçbir kanıt olmadığına dikkat çekmektedir. Hemen ardından Bulgarların Bizans'ın dinini tam olarak reddettiklerine dair bir kanıt da olmadığını vurgulamaktadır³⁸. Ancak bu durum, kendisinin de fark ettiği üzere Türklerdeki dini hoşgörü ile alakalıdır. Tervel'in de benzer bir tutum ile hareket ettiği düşünülebilir. Daha önceki (Organa, Kubrat) ve daha sonraki (Telerig, aş. bkz.) örneklerde görüleceği üzere Bulgar hükümdarlarının Hıristiyanlığa bakış açısı sertlikten ve tutuculuktan uzak bir duruma işaret etmektedir. Bununla birlikte zor durumdaki II. Justinianos'un bu durumu, yani unvan verilen kişinin dini inancını ne derece dikkate aldığı da sorgulanmalıdır. Çünkü Tervel'e unvanın verildiği geniş kapsamlı saray seremonisi öncesi Tervel'in Hıristiyanlığı kabul etmiş olabileceği -mühürdeki ifadeden dolayı- iddia edilebilirse de İmparator Kırım'dan kaçıp Tervel'e ilk müracaat ettiğinde ve ona kızını vereceğine dair söz verdiği sırada Tervel'in Hıristiyan olmuş olma ihtimali oldukça zayıftır. Hanedan mensubu prenseslerin yabancı hükümdarlarla

37 Theophanes Confessor, AM 6200, s. 525; Nikephoros, *Short History*, 43, 45, s. 104/105, 106/107-112/113; Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı", s. 9-10.

38 Mark Whittow, *The Making of Byzantium, 600-1025*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1996, s. 273.

evlenmelerine hele hele Hıristiyan olmayan bir hükümdarla evlenmelerine hiç sıcak bakmayan Bizans saray geleneği içerisinde³⁹ Justinianos'un bu hareketi marjinal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Belki de İmparator'un, içinde bulunduğu güç şartların bir zorlaması ve iktidar hırsının bir tezahürü olarak, sarayın bu gibi hassasiyetlerini geçici olarak göz ardı ettiğini düşünmek yerinde olacaktır. Zaten mevcut sıkıntılardan kurtulduğu anda verdiği tavizleri geri alma hamleleri de bu duruma işaret etmektedir.

Tervel Han'a verilen unvanla ilgili kaynaklar daha fazla bir şey söylemeye imkân vermemektedir. Hadiselerin akışından anlaşıldığı kadarıyla zor durumda kalan ve intikam hırsıyla yanan İmparator II. Justinianos bu iki dürtünün etkisiyle Tervel Han'a müracaat etmiş ve aldığı yardımla başarıya ulaşmanın bir mükafatı olarak müttefikini cömertçe onurlandırmıştır. Bunu yaparken belki de bağışın dozajını biraz fazla kaçırmış, fark ettiğinde de verdiklerini geri almak için savaş açma yoluna gitmiştir. Netice itibarıyla yukarıdaki *patrikios* unvanı gibi buradaki *caesar* unvanında da Bizans'ın yardım ve destek arayışı söz konusudur. Yukarıdaki durumda yardım açısından belki Bulgar idarecilerin de isteği söz konusu olabilmişken burada Bulgar idarecinin hiçbir şekilde bir talebi söz konusu değildir. Anlaşılan o ki Bizans İmparatorları unvan bağışı uygulamasını ittifak kurma ve yardım almanın diplomatik bir aracı olarak kullanmaktadırlar.

Tervel Han'dan sonra Bizans kaynakları Bulgarlar hakkında bir süre sessizliğe gömülürler. Gerek Bizans'ta yaşanan dini çekişmeler ve gerekse Bulgarlardaki iç karışıklıklar nedeniyle bu dönem için ancak "Bulgar Hakanlar Listesi" vasıtasıyla başa geçen idareciler tespit edilebilmektedir. Tvirem Han veya ismi tespit edilemeyen hükümdarın (718-724) ardından Sever Han (724-739) ve onun da ardından Kormisoş Han (739-756) başa geçmiştir. Onun son döneminde Bizans'ın tekrar Balkanlara dönmesiyle Bulgarlar hakkında kaynaklar yeniden konuşmaya başlamaktadır. O nedenle önceki üç hükümdar döneminin siyasi olayları hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz⁴⁰. Bununla birlikte, vukuu halinde kaynaklara yansımaları muhtemel olacak olan, bu hükümdarlara herhangi bir unvan tahsis edilmediğini söylemek de mümkündür.

Kormisoş döneminin sonunda hem Bulgar tahtında hanedan değişikliklerinin hem de uzun soluklu Bulgar-Bizans savaşlarının başladığı bir döneme girilmişti. 768 yılına kadar olan sürede Bizans kaynaklarında biraz karışık şe-

39 Daha sonraki dönemde II. Basileios'un kız kardeşi ile Rus Knez Vladimir arasında planlanan evliliğe Vladimir Hıristiyan olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştı.

40 Dönemin hadiseleri için bkz. B. Primov, "Bulgaria in the Eighth Century: A General Outline", *Byzantino Bulgarica*, V (1978), s. 21-24; Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı", s. 11-12.

kilde ismi geçen Vinek/Sevinek (756-761), Teleç (761-764), Umor/Savinost (764-766), Toktu (766-767) ve Pagan/Bayan (767-768) adlı hükümdarlar başa geçtiler. Bunlar içerisinde son ikisinin Bizans ile barış politikası yürüttüğü ve hatta Savinos'un Bizans'a sığındığı biliniyor ise de bunlara verilmiş herhangi bir unvandan bahis yoktur⁴¹.

4. Telerig Han ve *Patrikios* Unvanı

İmparator V. Konstantinos Bulgarlar üzerine son seferlerini yaptığında Bulgarların başına Telerig Han (768-777) geçmişti. Theophanes'in, kronolojik olarak biraz karışık şekilde naklettiğine göre, İmparator 773-775 yılları arasında Bulgarlar üzerine üç sefer yapmış ve son seferindeyken yolda hayatını kaybetmiştir⁴². Aynı yazar, sonrasında Telerig'in 777 yılında Bizans'a sığındığından bahsetmektedir. Sebebi bilinmeyen bu iltica, İmparator IV. Leon (775-780) tarafından memnuniyetle karşılanmış ve kendisine *patrikios* unvanını vermiştir. Ayrıca Telerig Han İmparatoriçe'nin kuzeni ile evlendirilmiştir. Han ayrıca Hıristiyanlığı kabul ederek vaftiz olmuştur⁴³. Yine bu unvanın verildiğine dair de arkeolojik bir kaynağımız mevcuttur. Telerig Han'a ait bir kurşun mühürde Han'ın ismi *patrikios* unvanı ile birlikte kaydedilmiştir⁴⁴.

Telerig Han'a unvanın vaftiz olmadan önce mi sonra mı verildiği bilinmemektedir. Theophanes unvan ve evlilik hadisesini vaftizden önce zikretse de bir Bizans prensesinin pagan biriyle evlenmesi ancak vaftizin ardından gerçekleşmiş olabilir. Aynı şekilde verilen unvan da Hıristiyanlığı kabul ile alakalı olmalıdır. Zira yukarıda anlatıldığı üzere Kubrat'a verilen unvan da vaftiz olmasının ardından verilmişti. Ne yazık ki Telerig Han ile alakalı olarak tıpkı kendi ülkesini neden terk ettiği konusu gibi bu hadiseden sonrası için de kaynaklarda hiçbir kayıt yoktur. O nedenle unvan, evlilik ve din değiştirme hususlarını sağlıklı bir şekilde değerlendiremiyoruz.

Telerig Han'ın ardından başa geçen Kardam Han (777-802) döneminde Bulgarlar toparlanma sürecine girdiler ve merkezi otoriteyi güçlendirme adına önemli adımlar attılar. Belki de bunun bir sonucu olarak Kardam Han'ın ardından başa geçen Kurum Han (802-814) döneminde Bulgarlar, siyasi açıdan Hıristiyanlık öncesi dönemin en güçlü seviyesine ulaştılar. Omurtag Han (814-832) döneminde Bizans ile barış ilişkisi kurulurken kuzey ve batı sınırlarında savaşlar sürdürüldü. Sonrasındaki Malamir (832-836) ve Pres-

41 Bu dönemin hadiseleri için, Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 34-40; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 75-77; Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı", s. 11-14; Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti", s. 632-633.

42 Theophanes Confessor, AM 6265-6267, s. 616-619.

43 Theophanes Confessor, AM 6269, s. 622.

44 Kiril Petkov, *Voices of Medieval Bulgaria*, s. 7.

yam (836-852) dönemleri daha çok iç politikada Hıristiyanlık ve Slavlık ile mücadeleyle geçti. Boris Han'ın (852-889) 864 yılında din değiştirmesi ile de Hıristiyanlaşma süreci tamamlanmış oldu⁴⁵. Klasik kaynaklardan oldukça detaylı olarak bilinen bu dönem için konumuz açısından hükümdarlara verilmiş herhangi bir unvan bilinmemektedir. Boris Han'ın ardından Vladimir'in kısa saltanatından sonra başa geçen Symeon döneminde Bizans ile yürütülen siyasi ilişkilere bağlı olarak unvan konusunda farklı bir durum ortaya çıkacaktır.

5. Symeon ve *Basileus* unvanı

İncelediğimiz konu açısından, Bulgar hükümdarlarına verilmiş en önemli unvan Symeon'a verilen *basileus* unvanıdır. Yalnız burada biraz farklı bir durum söz konusudur. Symeon'a unvan verilmemiş, adeta Symeon unvanı zorla almıştır. Durumun daha net anlaşılması için dönemin siyasi hadiselerine kısaca göz atmakta fayda vardır.

Gençliğinde Bizans başkentinde bulunmuş, dini eğitim alarak bir din adamı gibi yetişmiş olan Boris Han'ın üçüncü oğlu Symeon (893-927), abisinin Hıristiyanlık karşıtı politikaları nedeniyle tahttan indirilmesinin ardından, babası tarafından Bulgarların başına geçirildi. O daha saltanatının başında, 894 yılında Bizans ile ekonomik nedenden patlak veren büyük bir savaşın içine girdi. Bizans başkentindeki Bulgar pazarının Selanik'e taşınması üzerine Symeon, müzakere çabaları sonuç vermeyince silaha sarılmak zorunda kaldı. Girişilen savaşta ilk mağlubiyeti aldıktan sonra Macarlarla ittifak yapan Bizans'a, Peçeneklerle ittifak yaparak cevap veren Symeon, Macar tehlikesini atlattıktan sonra tekrar Bizans'a döndü ve Bulgarophygon savaşında büyük bir zafer kazandı. 897 yılında varılan anlaşmayla önceki ayrıcalıklar geri alınmakla birlikte Bizans'ın vergi ödemesi de kabul edildi⁴⁶. Bu anlaşma sayesinde 913 yılına kadar süren bir barış dönemi yaşandı. O yıl Symeon, İmparator VI. Leon'un (886-912) ölümü üzerine yerine geçen Aleksandros'a (912-913), 897 anlaşmasının yenilenmesini ve kararlaştırılan verginin ödenmesini talep eden bir elçi gönderdi. Yeni İmparator istekleri kabul etmeyip bir de üstüne elçileri kovunca Symeon tekrar silaha başvurmaya karar verdi. Aynı yıl harekete geçen Symeon herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan İstanbul önlerine kadar geldi ancak

45 Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 47-98; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 94-130; Golden, *Türk Halkları Tarihinine Giriş*, s. 292-297; Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti", s. 633-636.

46 Symeon Logothetes, *The Chronicle of the Logothete*, Translated with introduction, commentary and indices by Staffan Wahlgren, Liverpool University Press, Liverpool 2019, 133.15-21, s. 205-207; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Introduction, Text and Notes Translated By John Worthley, Cambridge University Press, 2010, VII.12-14, s. 169-173; Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 145-148; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 137-140; Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti", s. 636.

şehrin surları karşısında barış talep etmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Bu süreçte İmparator aniden ölmüş, yerine geçecek kişi olan VI. Leo'nun oğlu Konstantinos Porphyrogenitos'un yaşı küçük olduğu için başında Patrik Nikholas Mystikos'un bulunduğu bir naipler heyeti idareyi ele almıştı. Yapılan müzakerelerden sonra Symeon'un taleplerine olumlu cevap verilmesine karar verildi. Bunun için bir görüşme gerçekleştirildi. Skylitzes'in ifadesine göre o sırada Hebdomon'a çekilen Symeon ile yanına genç İmparator'u da alarak buraya gelen Patrik ve naipler arasında bir görüşme gerçekleşmiş, bu görüşme esnasında Patrik Nikholas Mystikos, Symeon'un başını eğmesinin ardından dua edip taç yerine kendi başlığını (*epirriptarion*) ona giydirmiştir. Hep birlikte yenen yemeğin ardından Symeon, herhangi bir anlaşma yapılmadan hediyelerle birlikte kendi ülkesine geri dönmüştür⁴⁷. İşte bu görüşme ile ilgili Skylitzes'in anlattığı anlam belirsizlikleri tarihçiler arasında çok hararetli tartışmalara neden olmuş ve Symeon'a verilen unvanın mahiyeti hakkında birçok farklı görüşleri sürülmüştür⁴⁸.

Skylitzes'in verdiği bilgilerdeki öteki tutarsızlıkları, doğrudan konumuza ilgilendirmediğinden bir yana bırakacak olursak, bizi alakadar eden asıl husus Symeon'a taç giydirilmesi ve aldığı unvanın ne olduğu konusudur. Burada, yine tarihçiler arasında çok tartışmalı bir konu olmakla birlikte, aslında patriğin Symeon'a İmparator tacı giydirdiği ancak Skylitzes'in bunu gizlediği şeklinde genel bir kanaat mevcuttur. Zaten Skylitzes'in herhangi bir anlaşma yapılmadığı vurgusunun aksine patriğin daha sonra Symeon'a yazdığı mektuplardan birinde bir anlaşma yapıldığına dair imalar bulunmaktadır⁴⁹. Neticede uzun tartışmaların ve Jenkins'in önemli tetkikinin⁵⁰ yayınlanmasının ardından Patriğin, Symeon'un imparator unvanını onayladığı tarihçiler tarafından genel kabul görmüştür. Zaten Symeon, öyle farklı bir başlık giydirilerek kandırılacak biri de değildi. Kendisi gençliğini Bizans başkentinde geçirmiş ve muhtemelen Bizans saray protokolüne hâkim olan biriydi⁵¹. Unvan konusunda sonraki ısrarcı faaliyetleri de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

47 Skylitzes, VIII.6, IX.3, s. 190, 194-195; *The Chronicle of the Logothete*, 134.8, 135.10, s. 220, 223.

48 Üzerine çok fazla söz söylemiş olan bu konu hakkında şimdiye kadar yürütülen tartışmaların güzel bir özeti ve unvanın anlamı için bkz. Ian Mladjov, "The Crown and the Veil: Titles, Spiritual Kinship, and Diplomacy in Tenth-Century Bulgaro-Byzantine Relations", *History Compass*, 13/4 (2015), s. 171-183.

49 Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, Greek Text and English Translation by R. J. H. Jenkins-L. G. Westerink, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1973, Letter 8, s 50/51.

50 R. H. Jenkins, "The Peace with Bulgaria (927) Celebrated by Theodore Daphnopates", *Polychronion. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, ed. P. Wirth, Heidelberg, 1966, s. 287-303.

51 Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 143-144.

Symeon'un bu unvan konusunda neden bu kadar ısrarcı olduğunun anlaşılması açısından bu noktada *basileus* (βασιλεύς) unvanı üzerinde biraz durmak gerekiyor. Bu unvan, bahis konusu dönem için en üst imparator unvanını temsil ediyordu. Kökeni Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrıldığı döneme kadar gitmektedir. Devletin ana ekseninin doğuya kaymasının ardından, Germen kökenli ikinci derecedeki idarecilerden evrensel monarşiyi ayrıştırma adına, onlar için Latince *rex* unvanı kullanılırken, eski *augustus*tan farklı olarak Hellen kökenli *basileus* unvanı baştaki imparatorlar ile özdeşleştirilmeye başlanmıştı⁵². Öte yandan Pagan İmparatorluk'tan Hıristiyan İmparatorluk'a geçiş süreci, özellikle idarecinin ilahi karakterini koruması açısından sorunsuz gerçekleşmişti. Dolayısıyla hükümdarın gücünün ilahi bir temele dayandığı anlayışı Roma-Hellen imparator kültüründen, neredeyse hiç değişmeden Bizans'a aktarıldı. Buna göre imparator Tanrı'nın seçilmiş kulu ve yeryüzünde hüküm sürmesi için görevlendirilmiş kişidir. Onun yönetimi altındaki tebaa da onun kulları addedilir. Ancak bu kullar kendi aralarında eşit değildir. Bunun sonucunda tepesinde imparatorun bulunduğu Bizans'a özgü hiyerarşik bir düzen meydana gelmiştir. Bununla birlikte dünyanın hükümdarı, Hıristiyan imanının bekçisi ve hamisi olarak tek meşru imparator olabileceği düşüncesi temel ilkedir. Yabancı hükümdarlara unvan ve alametler verilmesi de bu anlayışın bir tezahürüdür. Nasıl ki imparatorun kudreti ve iktidarı İlahi Kudret'ten kaynaklanıyorsa yeryüzündeki başka bütün otoritelerin iktidarı da İmparatorluk otoritesinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle Bizans İmparatoru, yabancı devlet idarecilerine hükümdarlık alametlerini bizzat vererek onların hükümdarlık hakkını teyit etme yetkisinin kendisine ait olduğunu düşünüyordu⁵³. İşte Symeon böyle bir unvanın peşindeydi. Bundan sonraki mücadelesinde, aşağıda görüleceği üzere "*Bulgarların Basileus'u*" unvanıyla yetinmeyecekti⁵⁴.

Bu arada İmparatorluk başkentinde, Patrik heyeti ile yapılan ve Symeon'a unvan verilen meşhur görüşmenin ardından, Aleksandros başa geçtiğinde saraydan uzaklaştırılmış olan VI. Leo'nun dördüncü eşi ve meşru imparator VII. Konstantinos'un annesi Zoe, bir saray darbesiyle geri dönmüş ve naipler heyetini dağıtarak niyabeti doğrudan kendi üzerine almıştı. Yaptığı ilk iş ise Patrik tarafından kabul edilmiş olan Symeon'a verilen unvanı reddetmek ve oğlu ile Bulgar hükümdarın kızı arasında kararlaştırılan evliliği iptal etmek

52 M. McCormick-A. Kazhdan, "Basileus", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 264.

53 Georg Ostrogorsky, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", çev. Özden Arıkan, *Cogito*, S. 17 (Kış 1999), s. 52-64; Obolensky, "The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy", s. 8-9.

54 Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 144; Obolensky, "The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy", s. 9; Ostrogorsky, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", s. 58-59; Paul Stephenson aynı fikirde değildir, Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 18.

olmuştu. Bunun üzerine Symeon 914 yılında tekrar harekete geçti. Trakya'yı yağmalayıp Edirne'yi ele geçirdi. Ona karşı başarısız ittifak arayışlarına giren Bizans yaptığı hazırlıklar sonucunda 917 yılında Anchialos'ta Symeon ile girdiği mücadelede ağır bir yenilgi aldı. Symeon ertesi yıl Yunan Yarımadası'na yönelerek Korinthos'a kadar ilerledi. Bu yenilgiler aynı zamanda İmparatoriçe Zoe'nin niyabetinin de sonunu getirmişti. Yaşı küçük İmparator idareyi ele alacak kudrette olmadığı için mevcut iktidar talipleri arasında en güçlüsü olan Romanos Lekapenos kısa sürede iktidarı ele geçirdi. Kızını genç İmparator ile evlendirmek suretiyle önce ortak İmparator oldu sonra da meşru İmparator'u tanımakla birlikte bütün idari gücü kendinde topladı⁵⁵.

Symeon'un, kendisini imparatorluğa götürebilecek en kestirme yol olan kızını küçük yaştaki meşru İmparator'la evlendirme ve sonrasında önce ortak İmparator ve İmparator olma planı Romanos Lekapenos tarafından akamete uğratılmıştı. Romanos tam da onun düşündüğü şeyi yapmıştı. Dolayısıyla o baştayken Symeon'un İmparator olma ihtimali yoktu. Bu nedenle Romanos'un barış tekliflerini duymak bile istememişti. Sonraki birkaç yıl Symeon'un başkent çevresini de içine alan bütün Trakya topraklarına yaptığı saldırılarla geçti. Nihayetinde 924 yılında ortak İmparator Romanos Lekapenos ile Symeon arasında bir görüşme yapılmasına karar verildi. İçeriği kaynaklarda tam net biçimde aktarılmamış olan bu görüşmeden, özellikle konumuz için önemli olan İmparator unvanı açısından Symeon'un umduğunu bulamadığı anlaşılmaktadır. Görüşme sonrasında Symeon, unvan konusunda aşağıda göreceğimiz üzere farklı bir politika uygulaya başlayıp o sırada Bizans ile kendisine karşı iş birliği içerisine giren Sırlara döndü. Güçlülük de olsa Sırlar karşısında üstünlük sağlayan Bulgarlar, Hırvatlar karşısında yenilgiye uğradılar. Sonrasında Bizans üzerine büyük bir sefer hazırlığı içerisinde olan Symeon, 27 Mayıs 927'de ani bir şekilde hayatını kaybetti⁵⁶.

Symeon'un unvan konusunda uyguladığı farklı politikaya bakacak olursak, elimizde 925 yılında patrik Nikholas'ın ölümünün ardından Symeon'un Romanos Lekapenos'a yazdığı bir mektuba İmparator tarafından yazılmış bir cevap mevcuttur. Maalesef Symeon'un mektubu günümüze ulaşmamıştır. Burada Romanos, Symeon'un kendisi için "*Bulgarların ve Romalıların Basi-*

55 Skylitzes, IX.5, 8-9, s. 196, 197-198; *The Chronicle of the Logothete*, 135.14, 16, 18-23, s. 224, 225-227; Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 158-163; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 148-151; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 245-246; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, California, 1997, s. 473-475.

56 *The Chronicle of the Logothete*, 136.19-20, 23-24, 27, 29-37, s. 234, 235-237, 237-240; Skylitzes, X.6, 8, 10, 12, 16-17, s. 208-210, 211-213, 214-215; Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 164-172; Steven Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign, A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 1963, s. 86-96; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 247-249; Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, s. 477-479.

leus'u" (Βασιλεὺς Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων) unvanını kullanmasına tepki göstermektedir⁵⁷. Bununla birlikte Romanos gönderdiği diğer bir mektupta Symeon'un İmparator unvanına değil, onun Roma İmparatorluğu üzerinde hak iddia etmesine karşı olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla Bizans istemeyerek de olsa, Bulgar ülkesine münhasır kalması şartıyla Symeon'un *basileus* unvanını kullanmasını kabullenmiş gibi görünmektedir⁵⁸. Bu noktada Symeon'un talep ettiği unvanın kapsamı da ortaya ayrı bir zorluk çıkarmaktadır. Zira istediği unvan "*Bulgarların Basileus'u*" mu, "*Bulgarların ve Romalıların Basileus'u*" mu yoksa sadece "*Romalıların Basileus'u*" muydu? Kapsam ve mahiyet bakımından bu unvanların her biri ayrı anlam ifade ediyordu. Bizans bunlardan birincisine razı olmuş gibi görünmektedir. İkincisine ise Romanos'un tepkisinden anlaşılacağı üzere tepki göstermiştir. İkinciye tepki verdiği için üçüncüyü kabul etmesi zaten beklenemez. Ancak Symeon'un üçüncüyü, yani "*Romalıların Basileus'u*" unvanını kullandığına dair elimizde net bir kanıt vardır. Kendine ait bir mühür üzerinde Symeon doğrudan "*Romalıların Basileus'u*" (Συμεὼν ἐν χριστῷ βασιλεῦς Ῥωμέων) unvanını kullanmıştır⁵⁹. Bu kanıt bize Symeon ile Bizans İmparatoru'nun durumu birbirinden farklı algıladığını ve değerlendirdiğini göstermektedir. "*Bulgarların Basileus'u*" unvanının Symeon'u tatmin etmediği yeterince açıktır. "*Bulgarların ve Romalıların Basileus'u*" unvanı da belki de Fine'in da dikkat çektiği üzere⁶⁰ Symeon'un gözünde "*Romalıların Basileus'u*" ile aynı anlama geliyordu. Çünkü Roma İmparatoru tektir ve yeterince kapsayıcıdır. Ayrıca "*Bulgarların*" ifadesi eklemeye gerek yoktur. Bu haliyle mühürdeki unvan, Symeon gibi bir hükümdar için daha gerçekçi bir kullanımdır.

Symeon'un askeri faaliyetlerinden ve unvan konusundaki taleplerinden anlaşılacağı üzere peşinde olduğu şey doğrudan Roma İmparatorluğu'nu ele geçirmektir. Bunun için önce kızını meşru İmparator'la evlendirip ortak İmparator olmayı ardından da doğrudan iktidarı ele geçirmeyi denemişti. Romanos Lekapenos'un faaliyetleri onun bu amacını engelleyince, kendi mühründen de anlaşılacağı üzere kendini doğrudan *basileus* ilan etmişti. Belki de öldüğü sırada yapmakta olduğu büyük hazırlık, artık bir onaya ihtiyaç duymadan doğrudan İmparatorluk başkentini ele geçirip unvanın gösterdiği şekilde Romalıların *basileus*u olmaktı.

Symeon'un zihninde Bizans tahtını ele geçirebileceği düşüncesine zemin hazırlayan etkenler ise öncelikle dönemin siyasi şartları idi. Çünkü son dö-

57 Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus*, s. 94; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 154; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 247.

58 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 247-248.

59 Kiril Nenov, "Early Medieval Bulgarian Seals from an Auction", *Bulgaria Mediaevalis*, Volume 4-5 (2013-2014), s. 27-28; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 248.

60 Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 155.

nemde mevcut güçler dengesi Bizans aleyhine değişmeye başlamıştı. Kendi güçlerinin bilincine varan yabancı hükümdarlar artık Bizans İmparatoru karşısında öncelik iddiasında bulunmaya başlamışlardı. IX. yüzyıl başlarında Charlemagne'nin kendini İmparator ilan etmesi ve bunu Bizans'a dayatmaya çalışması bunun en net örneğini oluşturmaktadır⁶¹. Şimdi ise Symeon'un aynı güce ulaşması söz konusu idi. Bulgar Devleti'nin merkezileşmesinin temelleri Kurum Han döneminde atılmıştı. Sonra halefleri Omurtag, Malamir ve Presyam aynı yöndeki çabaları sürdürdüler. Bulgar Devleti, onların yönetimi boyunca topraklarını önemli ölçüde genişletti ve böylece insan, asker ve ekonomik faaliyetler açısından önemli yeni kaynaklar elde etti. Bu, Bulgar Hanı'na ve soylularına Bizans'la eşit olmaya başlama ve hatta Bizans siyasi ideolojisiyle yüzleşme şansı verdi⁶². Zaten kısa süre önce, belki de “*Romalıların Basileus'u*” olma şartlarından biri olarak düşünülebilecek olan Hıristiyanlık şartı da yerine getirilmişti. Boris Han'la beraber gelen Hıristiyanlıkla birlikte Bulgar hükümdarları artık kendilerini hiçbir suretle Bizans hükümdarından eksik görmediler. Bizans ile girdiği savaşlarda açık ara üstünlük elde eden Hıristiyan Bulgar hükümdarlarının bu ilk kuşak temsilcisi Symeon kendini “*Romalıların Basileus'u*” ilan etmekte hiçbir tereddüt göstermemişti. Buna ek olarak karşısındaki Bizans Devleti'nin bu dönemdeki durumu da Symeon'un ihtiraslarını tetiklemişti. Neticede üstünlük yarışına girdiği rakip çocuk yaşta bir İmparator'un başında olduğu naipler tarafından yönetilen bir devletten ibaretti. Bir yandan naiplerin beceriksizliği iç çekişmeleri arttırırken diğer yandan doğuda Araplar ciddi bir tehlike oluşturuyordu. Yine de bu haldeyken bile Symeon'un unvanının tasdik edilmesi Bizans için düşünülebilecek ve onaylanabilecek bir şey değildi. Çünkü Ortodoks kilisesini himaye eden bir başka *basileus* ortaya çıktığı andan itibaren başkentteki İmparator, tek İmparator olma statüsünden çıkıyordu⁶³. Bu nedenle Bizans bir dereceye kadar “*Bulgarların Basileus'u*” ifadesine sessiz kalsa bile “*Romalıların Basileus'u*” unvanını tasdik etmesi mümkün değildi. Symeon bunun için çok uğraştı ancak ani ölümü onun bu amaca ulaşmasına engel oldu.

6. Petro ve *Basileus* Unvanı

Symeon'un ölümünün ardından oğlu Petro (927-969) başa geçti ve ilerde yapmayı planladığı barış anlaşması için elini güçlendirmek amacıyla Bizans'a karşı savaşı tekrar başlatarak Trakya'yı yağmaladı. Ardından barış için Bizans'a elçi gönderdi. Symeon dönemindeki uzun soluklu savaş her iki tarafı da yıpratmıştı ve her iki idareci de barışa olumlu bakıyordu. Yapılan görüş-

61 Ostrogorsky, “Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni”, s. 57-58.

62 Tsvetelin Stepanov, “The Bulgar Title ΚΑΝΑΣΥΒΙΗΓΙ: Reconstructing the Notions of Divine Kingship in Bulgaria, AD 822-836”, *Early Medieval Europe*, 10/1 (2001), s. 3-4.

63 Edward N. Luttwark, *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, çev. M. Efê Tuzcu, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2009, s. 249-250.

meler sonucunda 927 yılında iki taraf arasında bir anlaşma yapıldı⁶⁴. Anlaşmada Bulgar kilisesinin bağımsız olması, hanedanlar arası evlilik, Bulgarlara vergi ödenmesi gibi öteki maddelerin yanı sıra Bizans İmparatoru, Petro'nun "*Bulgarların Basileus'u*" (βασιλεὺς Βουλγάρων/Βουλγαρίας) unvanını kullanmasını kabul etti⁶⁵. Symeon kadar geniş vizyon sahibi olmadığı anlaşılan Petro için belki de ülkesinin içerisinde bulunduğu iç ve dış sorunların etkisiyle bir Bizans prensesiyle evlenmek ve "*Bulgarların Basileus'u*" unvanıyla yetinmek yeterli olmuştu. Zaten onun idaresi altında Bulgar Devleti eski güç ve ihtişamını kaybedecektir. Petro tarafından bu unvanın ne kadar süre kullanıldığına dair belirsizlik de mevcuttur zira sonraki kaynakların birinde o yine *archon* olarak zikredilmiştir. Ancak kesin olan bir şey varsa o da Bulgarların ve Petro'nun bu unvanın öneminin farkında olduklarıdır⁶⁶.

Petro'ya verilen unvan Bizans imparatorları tarafından Bulgar hükümdarlarına verilen (veya burada, kabul edilen) son unvan oldu. Zaten bu tarihten sonra da Bulgarlarla Bizans arasında böyle unvan vermeyi de içerecek bir ilişki söz konusu olmadı. Petro'nun hükümdarlığı döneminde devlet tam bir çöküş sürecine girerek bir yandan iç isyanlarla diğer yandan ise Macarlar ve Peçenekler gibi yeni dış düşmanların saldırılarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bizans ile ilişkilerin gerginleşmesi üzerine Ruslar Bizans'ın müttefiki olarak kuzeyden saldırıya geçti. Ancak bu defa Rusların kendisi sorun haline gelince İmparator Ioannes Tzimisce, 971 yılında Bulgar ülkesindeki Ruslar üzerine bir sefer yaptı. Bu sefer Rusları kendi ülkelerine gönderdiği gibi Bulgar Devleti ve Patrikliği'nin de sonu oldu⁶⁷. Daha sonraki devleti ihya çabaları da kayda değer bir sonuç vermedi.

7. Sonuç

Görüldüğü üzere tarihi süreç içerisinde Tuna Bulgar Devleti'nden altı hükümdar Bizans İmparatorları'ndan unvan almıştır. Verilen unvanlar tek tip olmaktan ziyade önem ve seviye itibarıyla farklılık göstermektedir. Bu farklılık temelde, unvanın verildiği sırada Bizans ve Bulgar devletlerinin içerisinde bulunduğu siyasi durum ile alakalıdır. Öncelikle Bizans Devleti'nin unvan

64 *The Chronicle of the Logothete*, 136.45-46, s. 241; Skylitzes, X.18, s. 215-216; Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus*, s. 96-99; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 160-161; Mirosław J. Leszka-Kirił Marinow, "Peace", *The Bulgarian State in 927-969, The Epoch of Tsar Peter I*, Ed. by Mirosław J. Leszka, Kirił Marinow, Translated by Lyubomira Genova et al., Łódź University Press, Łódź-Kraków 2018, s. 47-50.

65 Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus*, s. 99; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 161; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 249; Leszka-Marinow, "Peace", s. 50-51.

66 Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 182, 301-303; Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus*, s. 99-100.

67 Runciman, *First Bulgarian Empire*, s. 184-216; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 270-271, 273-275; Fine, *The Early Medieval Balkans*, s. 160-188; Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti", s. 637-638.

verme uygulamasını bir diplomatik araç haline getirdiği vurgulanmalıdır. İmparatorlar genelde bu unvanları siyasi yolla çıkar sağlamak için kullanmışlar ve verdikleri idarecileri askeri gücü ile birlikte kendi yanlarına çekme vasıtası haline getirmeye çalışmışlardır. Bizans, tarihi boyunca bu yöntemi başka topluluklar için de kullanmış ve İmparatorluk makamı üzerinden oluşturduğu üstünlük mevkisinden siyasi destek amaçlı müttefik bulma konusunda ustaca yararlanmıştır. Ancak Bulgarlar açısından durum biraz farklıdır. Altı hükümdardan üçü *patrikios*, biri *caesar* ve ikisi *basileus* unvanı almıştır. Burada *basileus* unvanı hem verilmiş değil alınmış olması açısından hem de seviye ve kapsam bakımından diğer iki unvandan farklı olduğu için diğer ikisinden ayrı olarak değerlendirilmelidir. *Yukarıda izah edilen diğer iki unvanın verildiği sıradaki siyasi koşullar göz önüne alındığında bu durum Bizans İmparatorları'nın Bulgar idarecilere bir lütfü bir ihsanı değil aksine zor durumda olduğundan dolayı bir destek arayışı karşılığında minnet sunma ifadesi olarak değerlendirilmelidir.* Zaten Bulgar idarecilerin bu unvanları talep ettiğine dair herhangi bir bilgi de mevcut değildir. Aldıkları unvandan nasıl bir fayda elde ettiklerini de kestirmek mümkün değildir. Bu nedenle Bulgar hükümdarlara verilen unvanları diğer ülkelerdeki idarecilere verilen unvanlardan – mesela Ermeni prenslere verilen unvanlar – ayrı tutmak gerekmektedir. Ayrıca Bulgar idarecilerin kullandığı içinde “kut” anlamını da barındıran “Han” (IX. yüzyıl başlarında *καρασούτι* olarak geçen) unvanı, en azından Bulgar toplumu için Bizans idarecileri tarafından verilen unvanlardan çok daha yüksek bir makamı ifade ediyordu.

Symeon ve Petro'nun aldıkları *basileus* unvanını ise farklı açıdan değerlendirmek gerekir. Bir kere bu dönemde Bulgarlar artık Hıristiyanlaşmış bir toplum idiler. Dolayısıyla Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak İmparator makamı Bulgarlar için artık daha başka bir anlam ifade ediyordu. Symeon ile Bulgarların ulaştığı siyasi güç doruk noktasına ulaşmıştı. Artık Bulgar hükümdarların İmparator'dan daha aşağı bir seviyeyi veya onun tarafından verilecek olan herhangi bir unvanı kabul etmeleri mümkün değildi. O nedenle Symeon, kendini en üst otorite makamında görmesinin bir sonucu olarak *basileus* unvanı için mücadele etmişti. Bizans protokol kaidelerini bildiği için önceleri bunu meşru İmparator'dan tevarüs ettirme yoluna gitmişti. Ancak bu mümkün olmayınca doğrudan unvanı kullanmış ve Bizans başkentini ele geçirmeyi hedeflemişti. Fakat ani ölümü nedeniyle hedefine ulaşamadı. Petro'nun ise “*Bulgarların Basileus'u*” unvanıyla yetinmesi, ancak Symeon kadar güçlü bir hükümdar olmaması ve *basileus* unvanının anlamını onun kadar idrak edememesi ile açıklanabilir. Elbette içinde bulunduğu siyasi şartlar da hesaba katılmalıdır.

Bibliyografya

- Ahmetbeyoğlu, Ali, “Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti’nin Kuruluşu”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 13 (Bahar 2007), s. 35-42.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, “Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 35 (1994), s. 35-54.
- Artamonov, M. İ., *Hazar Tarihi, Türkler, Yahudiler, Ruslar*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008.
- Atanasov, Georgi, *Pŭrvostroitelite Na Bŭlgarskata Dŭrzhavnost (619–721) Organa, Kubrat, Asparukh, Tervel*, Izdatelstvo Iztok-Zapad, Sofya, 2015 (İngilizce özet kısım: *The Founding Fathers of Bulgaria (619–721) Organa, Kubrat, Asparukh, Tervel*, s. 357-391 çev. Deyana Peneva).
- Bazin, Louis, *Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri*, çev. Vedat Köken, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Beshevliev, V., “Les inscriptions du relief de Madara (nouvelle lecture, complements et interpretation)”, *Byzantinoslavica*, 16 (1955), s. 212-254.
- Curta, Florin, “Qagan, Khan or King? Power in Early Medieval Bulgaria (Seventh to Ninth Century)”, *Viator*, Vol. XXXVII (2006), s. 1-31.
- Curta, Florin, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Fehér, Géza, *Bulgar Türkleri Tarihi*, çev. Heyet, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Fine, John V. A., *The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1983.
- Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Çorum, 2006.
- Jenkins, R. H., “The Peace with Bulgaria (927) Celebrated by Theodore Daphnopates”, *Polychronion. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, ed. P. Wirth, Heidelberg, 1966, s. 287–303.
- John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Introduction, Text and Notes Translated By John Worthley, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985.
- Karatay, Osman, “Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2 (Kış 2010), s. 1-18.

- Karatay, Osman, “Tuna Bulgarları”, *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Ed. Osman Karatay-Serkan Acar, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 273-294.
- Kayapınar, Ayşe, “Tuna Bulgar Devleti (579-1018)”, *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 630-640.
- Kazhdan, A., “Archon”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 160.
- Kazhdan, A., “Caesar”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 363.
- Kazhdan, A., “Patrikios”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, Oxford University Press, New York, 1991, s. 1600.
- Kurat, Akdes Nimet, “Bulgaristan”, *İA*, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 796-801.
- Luttwark, Edward N., *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, çev. M. Efe Tuzcu, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2009.
- McCormick, M.-A. Kazhdan, “Basileus”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 264.
- Mirosław J. Leszka-Kirił Marinow, “Peace”, *The Bulgarian State in 927–969, The Epoch of Tsar Peter I*, Ed. by Mirosław J. Leszka, Kirił Marinow, Translated by Lyubomira Genova et al., Łódź University Press, Łódź–Kraków 2018, s. 47-53.
- Mladjov, Ian, “The Crown and the Veil: Titles, Spiritual Kinship, and Diplomacy in Tenth-Century Bulgaro–Byzantine Relations”, *History Compass*, 13/4 (2015), s. 171–183.
- Nenov, Kiril, “Early Medieval Bulgarian Seals from an Auction”, *Bulgaria Mediaevalis*, Volume 4–5 (2013–2014), s. 23-37.
- Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, Greek Text and English Translation by R. J. H. Jenkins-L. G. Westerink, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1973.
- Nikephoros Patriarch of Constantinople, *Short History*, Text, Translation, and Commentary by Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Washington DC, 1990.
- Obolensky, Dimitri, “The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy”, aynı yazarın *Byzantium and the Slavs: collected Studies* adlı çalışması içinde, Variorum Reprints, London, 1971, s. 1-17.
- Ostrogorsky, Georg, “Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni”, çev. Özden Arıkan, *Cogito*, S. 17 (Kış 1999), s. 51-67.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Petkov, Kiril, *Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Centuries: The Records of a Bygone Culture*, (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, v. 5.), Brill, Leiden-Boston, 2008.

- Primov, B., "Bulgaria in the Eighth Century: A General Outline", *Byzantino Bulgarica*, V (1978), s. 7-40.
- Róna-Tas, András, "Where Was Khuvrat's Bulgharia?", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 53, No. 1/2 (2000), s. 1-22.
- Runciman, Steven, *A History of the First Bulgarian Empire*, G. Bell&Sons Ltd, London, 1930.
- Runciman, Steven, *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign, A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 1963.
- Stepanov, Tsvetelin, "The Bulgar Title ΚΑΝΑΣΥΒΙΓΓΙ: Reconstructing the Notions of Divine Kingship in Bulgaria, AD 822-836", *Early Medieval Europe*, 10/1 (2001), s. 1-19.
- Stephenson, Paul, *Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Symeon Logothetes, *The Chronicle of the Logothete*, Translated with introduction, commentary and indices by Staffan Wahlgren, Liverpool University Press, Liverpool 2019.
- The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*, Translated from Zotenberg's Ethiopic Text by R. H. Charles, Williams & Norgate, Oxford, 1916.
- Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Translated with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott, with the assistance of Geoffrey Greatrex, Oxford University Press, Oxford, 1997.
- Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, California, 1997.
- Vachovka, Veselina, "Danube Bulgaria and Khazaria as Parts of The Byzantine *Oikoumene*", *The Other Europe in the Middle Ages Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, Edited by Florin Curta, Brill, Leiden-Boston, 2008, s. 339-362.
- Whittow, Mark, *The Making of Byzantium, 600-1025*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1996.
- Zimonyi, István, "Bulgarlar ve Ogurlar", *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 606-616.